

PTONJÄRER!

HARALD ÅKERLUND - en banbrytare inom svensk marinarkeologi.

Av Carl Olof Cederlund

I januari 1980 gick Harald Åkerlund bort, 79 år gammal. Därmed gick en av förgrundsfigurerna inom svensk marinarkeologi ur tiden.

Harald Åkerlund föddes i Knäbäck på Österlenskusten i en fiskarfamilj. Efter folkskolan utbildade han sig som byggnadsritare vid Hässleholms tekniska skola.

Harald Åkerlunds yrkesliv var ovanligt mångsidigt och han lämnade en vid produktion inom olika ämnen efter sig. Han arbetade med byggnadsminnesvård, arkeologi, marinarkeologi, olika slag av modellbyggnadsverksamhet, historisk forskning och metrologi. Inom marinarkeologin gjorde han en banbrytande insats.

Efter utbildningen i Hässleholm arbetade han som byggnadsritare vid restaureringar av kyrkor och slott i Skåne, t ex på Kristianstads kyrka och Skarhults slott.

I samband med dessa arbeten som ägde rum under 1920-talet kom han i kontakt med arkitekturhistorikern, professor Martin Ohlsson. När denne startade restaureringen av Kalmar slott vid 1920-talets slut knöts Harald Åkerlund till detta projekt.

Hans uppgifter var uppmätning och utritning i första hand av slottet och dess byggnader. Han kom också att bli dagkontrollant och platsledare för den omfattande utgrävningen av Kalmar Slotts fjärd, som huvudsakligen utfördes under 1933 och 1934.

Den uppgiften blev inledningen till en av de mest omfattande bearbetningarna av marinarkeologiskt material, som hittills utförts i Sverige.

I Slotts fjärden påträffades ett 20-tal skeppsvrak från medeltid och början av ny tid, vilka det föll på Åkerlunds roll att gräva ut, dokumentera och ta tillvara.

Den bearbetning av fynden som Harald Åkerlund tog sig an utmynnade 1951 i arbetet Fartygsfynden i den forna hamnen i Kalmar, som utgör ett av standardverken inom svensk marinarkeologi.

Under 1930-talet arbetade Harald Åkerlund huvudsakligen med kyrko- och byggnadsminnesvård med Kalmar som utgångspunkt. Efter avslutad militärtjänstgöring under kriget anställdes han 1946 vid statens sjöhistoriska museum som modellbyggare.

Harald Åkerlund hade tidigare arbetat med byggnadsmodeller, t ex en modell av Kalmar slott, nu i Kalmar museum, och med underlaget till modellen av slottet Tre Kronor i Stockholms stadsmuseum. Vid sjöhistoriska museet överfördes hans hantverksskicklighet på utförandet av fartygsmodeller. Ett flertal sådana utförda av hans hand finns idag i museets utställning, t ex flera av de förhistoriska båtarna i skeppsbyggeriavdelningens första rum, och modellen av kattskeppet "Baron Anders von Höpken".

Den modell av votivskeppet i Storkyrkan i Stockholm från senare delen av 1500-talet, som placerades där som ersättning för originalmodellen, som nu finns på sjöhistoriska museet, har likaså utförts av Harald Åkerlund. Nästan omedelbart efter anställningen vid museet kom han emellertid också att arbeta med undersökning, dokumentation och bearbetning av förhistoriska och medeltida båt- och fartygsfynd både inom

och utom Sverige. Det första utgjordes av dokumentationen i Göteborg av det på 1930-talet vid Äskekärr utgrävda handelsskeppet från vikingatid - än i dag Sveriges enda egentliga "vikingaskepp". Dokumentationen följdes av ett omfattande rekonstruktionsarbete, som utmynnade i den modell och den ritning, som nu finns utställd i sjöhistoriska museets skeppsbyggeriavdelning. 1956 slutade Åkerlund sin anställning vid sjöhistoriska museet och arbetade därefter som modellbyggare vid Sveriges Radio. Under tiden fortsatte han att bearbeta och publicera sig i marinarkeologiska, historiska och metrologiska ämnen. 1963 utkom hans revidering av Nydamskeppen från 300-talet e Kr, så sent som 1977 gav han ut ett omfattande arbete om Kalmar stad och slott och de i Slottsfjärden gjorda skeppsfynden - Kalmar i medeltid och Vasatid: Bebyggelse, borg och befästning.

Harald Åkerlund ägnade sina studier åt de flesta av de viktiga nordeuropeiska fartygsfynden från förhistorisk tid och medeltid. Förutom de nämnda har han bla publicerat arbeten och artiklar rörande Galtabäcksskeppet från tidig medeltid och det medeltida Falsterboskeppet.

Det stora arbetsmaterial, som Harald Åkerlund efterlämnade, bestående av ritningar, excerpter, manus mm har nu tillförts sjöhistoriska museets arkiv och är fn under uppordning. Av detta material framgår det att Åkerlund också hann med att bearbeta flera nordeuropeiska och västeuropeiska fartygsfynd, tex i form av rekonstruktionsritningar mm, vilka aldrig kom att publiceras. Bla har han utfört en rekonstruktion i modell av en av de båtar från bronsålder, som påträffats i North Ferriby, England. Harald Åkerlunds samling i museets arkiv kommer med all sannolikhet att bli en viktig källa för dagens och morgondagens marinarkeologer.

Harald Åkerlunds forskning präglades av omdöme och sans. Mycket av det han gjort kommer att gälla länge. Det beror i stor utsträckning på att han ställde de rätta frågorna inför ett fynd eller ett problem och löste uppgiften logiskt och systematiskt.

Den marinarkeologiska forskningen i dagens skepnad existerade inte under 1900-talets första decennier. Harald Åkerlund fick därigenom, när han började på 1930-talet, möjligheten att vara den förste, inte bara när det gällde att gräva ut och undersöka båt- och fartygsfynd, utan också i fråga om att formulera teknik och metod för dokumentation och analys.

Två fynd och deras bearbetning genom Åkerlund ger exempel på detta. Dessa bearbetningar har i väsentliga delar kommit att bilda skola för senare tiders marinarkeologiska verksamhet.

De flesta av fartygsfynden i Kalmar utgjordes av klinkbyggda skrov med relativt kraftiga dimensioner både i bord och intimmer. Det var möjligt för Åkerlund att mäta upp dem noggrant in situ. Därefter utförde han en särskild uppmätning i skala (oftast 1:20) av de enskilda delarna och kunde sammanfoga dessa i rekonstruktionsritningar, först och främst i form av längd- och tvärsektioner. På basis av dessa kunde han ut-

föra linjeritning av de bäst bevarade skroven (Intervju med H Åkerlund av undertecknad i dec. 1977).

Den dokumentations- och rekonstruktionsteknik som Åkerlund tillämpade på Kalmarfynden utgjordes av utförandet av byggnads- eller konstruktionsritningar av dessa och, om det var möjligt, utförandet av en linjeritning och rekonstruktionsmodell på basis av dessa. Denna teknik, vilken Åkerlund har genomfört systematiskt i sin bearbetning av Kalmarfynden, gäller även idag som ett viktigt alternativ för skeppsteknisk dokumentation (Cederlund & Söderberg 1980, s 15 f).

När Åkerlund efter andra världskriget tog sig an Äskekärrsskeppet befann det sig i en helt annan kondition än de fartyg som grävdes fram i Kalmar Slotts-fjärd. Det förra hade grävts ut under 1930-talets första hälft och de tillvaratagna delarna hade skadats kraftigt bl a av torkning.

Den teknik som Åkerlund tillämpade för dokumentationen av Äskekärrsskeppet och som kan sägas ligga till grund för det som idag kallas fullskaledokumentation, innebar att varje del av skrovet mättes upp individuellt med särskild hänsyn tagen till läget för trä- och klinknagelhål i borden och intimmren. Skillnaden i förhållande till dagens teknik var att Åkerlund mätte upp delarna i skala i stället för att rita av dem i naturlig storlek.

Med utgångspunkt i uppmätning av samtliga delar av fyndet och en utritning av dessa utförde Åkerlund en provmodell av Äskekärrsskeppet som ännu finns i sjöhistoriska museets samlingar. Formen av bord mm restituerades m h t den krympning de utsatts för (Åkerlund 1963, s 48 f).

M h t att vraket endast var delvis bevarat och med hänsyn till de formförändringar delarna av det genomgått var det nödvändigt för Åkerlund att pröva sig fram, för att få passning mellan de olika delarna i provmodellen. Han byggde därför upp bordstråk efter bordstråk i modellen från köl och stävar på samma sätt som ett klinkbyggt fartyg byggs.

Åkerlund kom att utarbeta flera versioner av Äskekärrsskeppets utsprungliga form och byggnad. Den linjeritning som visas i montern med modellen av skeppet i sjöhistoriska museet utgör resultatet av den sista utförda versionen.

På basis av detta experimentella arbete påbörjade han den slutliga modell, som nu är utställd i museet. Han hann aldrig fullfölja denna innan han slutade sin anställning vid museet. De fyra översta bordstråken har rekonstruerats av modellbyggaren W. Konga vid museet under överinseende av konservator Sam Svensson.

Åkerlunds arbete med Äskekärrsskeppet utgör en förebild till motsvarande moderna fartygsundersökningar över hela Europa.

Litteratur

C. O. Cederlund, Harald Åkerlund död. Utarbetade metoder för uppmätning av fartygsfynd, DN 1980-01-18.

C. O. Cederlund & S. Söderberg, Båtar i 1600-talets Stockholm - om sex båtfynd från kv Hästen. Rapport 12. Statens sjöhistoriska museum. 1980.

H. Åkerlund, Fartygsfynden i den forna hamnen i Kalmar. Uppsala 1951.

H. Åkerlund, Nydamskeppen. En studie i skandinavisk skeppsbyggnadskonst. Göteborg 1963.